

RECENZII / REVIEWS

Pr. conf. dr. Constantin JINGA - Pr. prof. univ. dr. Ioan Chirilă (coord.), Pr. prof. univ. dr. Dumitru Abrudan, Pr. prof. univ. dr. Petre Semen, Pr. conf. univ. dr. Constantin Oancea, Pr. conf. univ. dr. Remus Onișor, Pr. prof. univ. dr. Mircea Basarab, *Introducere în Vechiul Testament. Manual pentru Facultățile de Teologie Ortodoxă*, volum tipărit cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Daniel Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Basilica, București, 2018, 870 p.

Chiar dacă s-a lăsat așteptat o bună bucată de timp, manualul introductiv în studiile veterotestamentare, apărut în anul 2018 la editura Basilica și intitulat *Introducere în Vechiul Testament*, completează în mod fericit Colecția de „Cursuri, manuale și compendii de Teologie Ortodoxă” preconizată a constitui baza de documentare și corpul de referință pentru orice pregătire teologică de calitate, în România.

Școala românească de teologie ortodoxă a dat, de-a lungul timpului, o serie de manuale introductive în studierea Vechiului Testament – așa cum bine reiese din prefața și din nota asupra ediției alcătuite de către coordonator, pr. prof. univ. dr. Ioan Chirilă. Totuși se simțea nevoia unei lucrări sistematice actuale, care pe de o parte să prezinte problematica veterotestamentară în raport cu cercetările mai recente, iar pe de altă parte să evidențieze specificul receptării patristice, intrinsecă perspectivei creștin-ortodoxe, a textului biblic. Nu în ultimul rând, prezenta *Introducere în Vechiul Testament* fructifică studiile și experiența unor bibliști români contemporani, dintre care am menționa doar pe Dumitru Abrudan, Petre Semen și Alexandru Mihăilă - pentru a sugera astfel extensiunea peste generații a contribuțiilor valorificate.

Astfel, este notabil că volumul de față sistematizează contribuții deja consacrate, cum ar fi literatura isagogică a Părinților deja menționați: Dumitru Abrudan, Petre Semen, precum și a Părinților Constantin Oancea, Mircea Basarab și Remus Onișor, respectând totuși structura manualului din 1955, reed. 2006 (V. Prelipcean, N. Neaga, Gh. Barna, M. Chialda). În același timp, este îmbucurător că totuși s-a ținut seama de perspectiva pe care a deschis-o, la noi, în studiile vechitestamentare, suportul de curs electronic propus de către Pr. Alexandru Mihăilă (A. Mihăilă, *Introducere în Studiul Vechiului Testament. Suport de curs electronic*, 2006). Structura manualului din 1955 este, fără îndoială, încă funcțională în proces didactic și, în acest context, încă poate servi ca un bun suport sistematic.

Prezenta *Introducere în Vechiul Testament* este structurată în opt secțiuni principale: I. Noțiuni introductive; II. Repere generale de hermeneutică și exegeză creștină și iudaică; III. Pentateuhul; IV. Cărțile istorice; V. Cărțile didactico-poetice; VI. Cărțile profetice; VII. Cărțile anaginoscomena; VIII. Apocrifele sau literatura intertestamentară.

Observăm că secțiunile III-VII urmează, de fapt, profilul canonului creștin al cărților Vechiului Testament, la care adaugă secțiunea „anaghinoscomena”, la fel ca în cuprinsul edițiilor sinodale ale Bibliei în limba română. Fiecare scriere este prezentată distinct, după o schemă generală: informații despre titlul și autorul cărții, elemente de structură și conținut și elemente de receptare patristică. Secțiunile destinate atât scrierilor canonice, cât și celor anaghinoscomena, se încheie cu o addenda, unde autorii sintetizează informații, discuții, controverse legate de problematica fiecărei cărți în parte.

Desigur, structura aceasta variază în funcție de problematica și de particularitățile cărților. Astfel, secțiunea dedicată Pentatehului debutează cu o prezentare generală a acestuia, iar secțiunea dedicată cărților istorice este introdusă printr-un cuvânt lămuritor legat poziția acestora în canonul creștin, respectiv în cel iudaic. De asemenea, secțiunile a IV-a și a VI-a conțin capitole care sistematizează temele și motivele teologice importante, cu accent pe aspectele mesianice. Aici, se insistă mai mult asupra locului fiecărei cărți în canon, asupra discuțiilor în jurul datării și autorității fiecărei scrieri în parte, asupra unor elemente de compoziție. În aceeași notă, secțiunea a V-a cuprinde un capitol referitor la particularitățile liricii ebraice, cu informații și bibliografie actualizate.

Remarcăm cu bucurie că la prezentarea fiecărei cărți în parte, o importanță deosebită s-a acordat receptării patristice – această preocupare constituind un aspect de noutate. Manualele și introducerile anterioare, chiar dacă sistematic alcătuite, rămân totuși tributare, în dorința autorilor de a sincroniza studiile biblice românești cu demersuri similare din Europa, unor perspective întemeiate raționalist și științific, dar adeseori irelevante într-un context practic, pastoral. Ca atare, este binevenit efortul autorilor prezentei introduceri, de a aduce în actualitate interpretările patristice ale textelor vechitamentare. În același timp, prezentarea fiecărei cărți în parte se încheie cu recomandări bibliografice deosebit de utile, cu atât mai mult cu cât s-a optat pentru lucrări de referință, cercetări, comentarii accesibile în limba română și, acolo unde s-a putut, chiar alcătuite de către bibliști români. Indirect, lucrarea de față lasă să se întrevadă și dinamica studiilor biblice în teren românesc, în special în ultimele două decenii.

Deosebit de interesante și de riguros alcătuite sunt și secțiunile I, a II-a și a VIII-a. Noțiunile introductive din secțiunea I țin de isagogia disciplinei, aici se vorbește despre istoria textului, despre traduceri, despre alcătuirea canonului. Cititorul este familiarizat cu probleme precum autoritatea textului sau cu discuțiile legate de noțiuni așa ca inspirația și revelația în context biblic, prezentate nu doar din perspectiva patristică, ci și din cea rabinică.

Secțiunea a II-a oferă o serie de repere generale legate de lectura și de interpretarea textului biblic. Aici se lămuresc termeni, se schițează liniile majore ale exegezei creștine, respectiv ale celei iudaice, se prezintă un scurt istoric al lecturilor Bibliei în general, sunt prezentate principii și metode de exegeză din spațiul răsăritean și chiar este creionat un profil al interpretului biblic, în lumina scrierilor ascetice. Secțiunea este riguros și sistematic alcătuită, dând seama de efortul autorilor de a oferi sintetic informațiile de bază pentru a înțelege demersul

hermeneutic creștin, în dinamica acestuia. Ne întrebăm însă dacă nu cumva toată această problematică nu s-ar fi putut trata distinct? Ținând cont de sistemul de învățământ teologic de la noi și având cunoștință de conținuturile programelor de studii din domeniul „Teologie ortodoxă”, este de înțeles opțiunea autorilor de a include în acest volum, o secțiune legată de hermenutica biblică. Dar nu este oare prea mare, tributul acesta plătit locului ambiguu pe care hermeneutica biblică îl ocupă în cadrul studiilor teologice, ca simplă anexă la cele două discipline: Studiul Vechiului Testament și Studiul Noului Testament? În mod evident, hermeneutica biblică în general vorbind, pentru noi este un capitol încă în șantier, iar această secțiune a II-a din volumul de față se poate oricând constitui ca o pledoarie în favoarea introducerii, în programele de studii din Patriarhia Română, a unei discipline distincte dedicate acestei tematici atât de vaste și atât de complexe. Considerăm că se pierde enorm, prin tratarea hermenuticii biblice ca o simplă anexă sau ca o introducere în problematica unei alte discipline. Secțiunea a II-a din prezenta *Introducere în Vechiul Testament* este atât de bine alcătuită, încât ar putea fi pur și simplu extrasă de aici și publicată într-un volum distinct, de mici dimensiuni. Dacă acest lucru ar putea să se întâmple, atunci am vedea cu asupra de măsură cât de mult pierdem, neavând în programele noastre de studii Hermeneutica biblică, ca disciplină distinctă.

Oarecum la fel stau lucrurile și în ceea ce ține de secțiune a VIII-a. Aceasta este dedicată cărților apocrife, scrierilor alcătuite în perioada intertestamentară. O secțiune foarte interesantă și deosebit de importantă, pentru că ține seama de cele mai recente cercetări în domeniu, de descoperirea unor noi manuscrise și versiuni de text, de reconsiderarea unor traduceri. Autorii nu ezită să discute despre valorificarea acestor scrieri în tradiția bisericii și realizează legături interesante cu elemente de cult și de doctrină, arătând astfel că intelectualii creștini din primele secole au fost spirite luminate și, cu discernământ, au știut să aleagă grâul de neghină. De asemenea, sunt prezentate succint temele mesianice prezente în textele apocrife și principalele elemente care au contribuit la eferescenta și la emulația specifice perioadei intertestamentare și veacului apostolic. Cititorul poate astfel să înțeleagă mai bine continuitatea dintre scrierile Vechiului Testament și cele ale Noului Testament, dar și frământările din cadrul iudaismului epocii celui de al doilea templu, respectiv din sânul Bisericii primare. Epoca intertestamentară este fascinantă în sine, este bogată în evenimente care au schimbat fața lumii, este plină de personalități impresionate și, nu în ultimul rând, dă seama de o literatură foarte importantă pentru înțelegerea evoluțiilor ulterioare.

Canonul Vechiului Testament cuprinde scrieri alcătuite și formate de-a lungul câtorva secole bune – chiar milenii – și care dau seama de o gândire, o cultură, o civilizație, o religiozitate multimilenară. Ele singure prezintă o problematică atât de complexă, încât cu greu poate fi schițată în, practic vorbind, trei semestre de studiu. Este adevărat, câștigăm timp comasându-le pe toate acestea la un loc cu elemente de hermeneutică și cu o introducere sumară în literatura intertestamentară, în doar trei semestre de studiu. Dar pe termen lung, dacă ținem seama de amploarea problematicii pe care o presupun Vechiul Testament, scrierile apocrife și exegeza

biblică, dacă ținem seama de amploarea cercetărilor și a rezultatelor acestora, în aceste trei domenii de studiu, s-ar putea să nici nu câștigăm altceva, decât timp.

Introducere în Vechiul Testament. Manual pentru Facultățile de Teologie Ortodoxă se vădește a fi o lucrare de referință, care împlinește o serie de așteptări și pe care o recomandăm și o dorim pe masa de studiu a tuturor studenților în Teologie, a profesorilor de religie, a preoților. Evitând prețiozități inutile și pedanterii de școală mai veche sau mai nouă, *Introducerea în Vechiul Testament* este de un real folos inclusiv pentru cititori interesați să se informeze și să se familiarizeze cu receptarea patristică a Bibliei. Nu în ultimul rând, cu riscul de a repeta cele de mai sus, *Introducere în Vechiul Testament* se poate oricând constitui într-o pledoarie pentru regândirea programelor de studiu, astfel încât acestea să cuprindă ca discipline distincte Hermeneutica biblică și Literatura apocrifă (intertestamentară).

Pr. lect. dr. Daniel ENEA - **Ierotheos Mitropolit al Nafpaktosului, *Teologia post-patristică și experiența bisericească a Sfinților Părinți*, Editura Sofia, București, 2019, Traducere din limba greacă de Tatiana Petrache.**

La Ed. Sofia, a apărut, anul acesta în traducerea din limba greacă a Tatiane Petrache, lucrarea *Teologia post-patristică și experiența bisericească a Sfinților Părinți*, a Mitropolitului de Nafpaktos și Sfântul Vlasie, Kir Ierotheos Vlachos. O lucrare de maturitate teologică, ce expune în zece capitole provocările așa zisei teologii post-patristice, dar și aducerea în prim plan a vieții aghiorite a unor corifei ca: Sf. Grigorie Palama, Sf. Nicodim Aghioritul, sau renumitul patrolog Panaghiotis Hristou.

Chiar din introducere, autorul ne mărturisește că multe din textele cărții au fost prezentate la diverse congrese și conferințe teologice, stârnind uneori dezbateri. Dar toate au un numitor comun, ele se referă la modul de teologhisire al Sfinților Părinți, acești iconomi ai tainelor divine.

Primele capitole ale lucrării prezintă așa numita teologie post-patristică, cu unul dintre inițiatorii ei, Alexei Homiakov, și demersul ei de a se depărta de terminologia Părinților, făcând recurs mai mult la cultura, etica și estetica din timpul său. Potrivit teologilor post-patristici, Părinții Bisericii au acoperit perioada de până la finele veacului al VIII-lea, iar de atunci până azi și-au făcut apariția alt tip de Părinți, teologi, ce pot fi încadrați în diferite curente sau diverse categorii. Dintr-o astfel de viziune s-a născut teoria despre teologia post-patristică. Iar susținătorii ei consideră că trebuie corelată cu așa zisa teologie contextuală. Autorul precizează că această teorie nu stă în picioare din punct de vedere ortodox, pentru că toată perioada patristică este strâns legată de întreaga viață a Bisericii. Știm că în toate timpurile, Biserica naște și dă lumii Părinți, iar aceștia sunt oameni insuflați de Dumnezeu și exprimă experiența bisericească ca urmași ai Prorocilor și ai Sfinților Apostoli și mărturisesc credința ortodoxă. Ceea ce se numește teologie post-patristică, înțeleasă ca depășire a învățaturii patristice, este străină de învățătura ortodoxă, cât și de viața bisericească autentic ortodoxă. Și după veacul al VIII-lea avem mari Părinți, ca: Sf. Simeon Noul Teolog, Sf. Teolipt al Filadelfiei, Sf. Grigorie Palam, Sf. Nicolae Cabasila, alți isihăști până în zilele noastre. Următoarele capitole, începând cu al cincilea ne prezintă învățătura Sf. Grigorie Palama despre silogisme dialectice și cele apodictice. Începând cu al șaptelea capitol autorul se referă la experiența și învățătura Părinților tuturor veacurilor, care nu este alta decât învățătura și experiența Bisericii. Continuă cu Sf. Grigorie Palama, ca reprezentant al vieții aghiorite, cu Sf. Nicodim Aghioritul și învățăturile sale din Filocalia Sfinților Niptici și cu marele patrolog Panaghiotis Hristou (1917-1996). Teologia autentică, de primă mână, ne spune autorul, este rodul îndumnezeirii, chintesența experienței revelate, rezultatul comuniunii Sfinților cu Dumnezeu.

Concluzia cărții Î.P.S. Ierotheos Vlachos este clară și tranșantă: perioada patristică nu s-a încheiat, așa cum nu s-a încheiat viața Bisericii. Teologia post-patristică face greșeala de a desconsidera Părinții după veacul al VIII-lea, iar pe

Părinții din primele opt secole îi închide în epoca în care au viețuit, interpretându-i eronat. Părinți ai Bisericii există în fiecare epocă și nu poate fi altfel. Ei ne sunt cunoscuți ca cei ce prezintă trăsături comune și o experiență identică cu cea a Prorocilor, Apostolilor și Părinților tuturor veacurilor, dar și o identitate a terminologiei, cum a fost stabilită de Sinoadele Ecumenice. Ei îl propovăduiesc pe Hristos Domnul Înviat, care ieri, azi și în veci este Același (Evrei 13,8). Cinstirea tuturor acestor Părinți constituie o adevărată mărturisire a Adevărului, în timp ce distanțarea de linia lor, chiar este o abatere de la teologie și experiența Bisericii de la Cincizecime până la Parusie.

Pr. conf. dr. Constantin Jinga - **Anders Nygren, *Eros și agape. Prefaceri ale iubirii creștine*, trad. Wilhelm Tauwinkl, Humanitas, 2018, 655 p.**

A publica în anul 2019, monumentală lucrare a teologului luteran Anders Nygren (1890-1978), *Eros și agape*, reprezintă în ochii multora un act de eroism editorial. Chiar dacă nu avem știre să se mai fi publicat într-o versiune în limba română, bună parte dintre conținuturile acestei cărți au pătruns deja în biblioteca noastră de teologie și în cultura română, în general vorbind, fie prin traduceri în limbi de circulație, fie prin intermediul altor lucrări deosebit de importante, cum ar fi *Iubirea și occidentul* a lui Denis de Rougemont sau, de ce nu, *Iubirea nebună a lui Dumnezeu*, de Paul Evdokimov - pentru ca să le menționăm doar pe două dintre cele mai cunoscute. Într-adevăr, cartea a apărut mai întâi în limba suedeză, în anii '30, dar valoarea ei a fost remarcată de timpuriu, astfel încât a fost tradusă în limbi de circulație, a fost receptată critic, discutată, difuzată, izbutind să influențeze gândirea teologică creștină europeană, să creioneze direcții de gândire, să inspire opere de artă mult dincolo de limitele unei perspective teologice luterane. Or tocmai faptul că *Eros și agape* este o operă care a devenit parte din cultura creștină universală face ca publicarea ei în limba română să plinească un gol, să remedieze în mod necesar o lacună.

Dar mai mult decât atât, cartea lui Anders Nygren este una pe care aș numi-o „călugărească”. În sens etimologic. Este o carte care a știut să îmbătrânească frumos. Este o carte care, deși a dăruit lumii, culturii universale, gândirii religioase și teologice nenumărate idei, deși a hrănit generații întregi de învățăcei, de preoți, de păstori de suflete de pe toate meridianele, iată că este departe de a-și fi epuizat darurile. În fapt, și aceasta face ca o operă să fie clasică.

Unul dintre primele aspecte care trebuie subliniate cu privire la această ediție este acuratețea traducerii. Wilhelm Tauwinkl abordează un text frumos, dar dificil, plin de nuanțe pe care, însă, le surprinde cu geniu. Aș susține această apreciere trimițând la formula din subtitlu: *Prefaceri ale iubirii creștine*. Traducătorul de oprește asupra lexemului „prefaceri”. Putea folosi un sinonim, poate chiar unul atât de drag grupului de la Păltiniș din care odinioară făcea parte: „deveniri” – și încă ar fi fost foarte bine. Dar nu, Tauwinkl preferă „prefaceri”, un cuvânt care trimite cu gândul, între altele, la o frumoasă frază din debutul *Hronicului vechimei a Româno-Moldo-Vlahilor*, a lui Dimitrie Cantemir: „... Însă aceste toate, fiind de noi în limba latinească scrise și alcătuite, socotit-am că cu strâmbătate, încă și cu păcat va fi, de lucrurile noastre, decia înainte, mai mult de streini, de cât ai noștri să știe. De care lucru acmu de iznoavă ostenință luând, din limba latinească iarăși pre ce a noastră româniască le prefacem” - spune cărturarul. Și, pe urmele lui, traducătorul, surprinzând astfel într-un cuvânt, ceva fundamental din esența acestei cărți. Căci dimpreună cu Dimitrie Cantemir, „prefaceri” face aluzie la atât la efortul de a tălmăci un text dintr-o limbă într-alta, cât și la moștenirea noastră liturgică, mai precis la acel moment din sfânta liturghie, când pâinea se prefăce în Trupul Domnului, iar vinul se prefăce în Sângele Domnului.

Într-adevăr, acest soi de *prefaceri* ale iubirii le surprinde Anders Nygren. Mai precis el invită cititorul studios să străbată drumul înțelegerilor iubirii ca realitate, ca virtute, între prefacere, traducere și până la decoperirea ei ca virtute dumnezeiască, astfel încât omul, împărțându-se din iubire și împărțind taina iubirii, să-și afle calea înspre îndumnezeire. Astfel, autorul arată cum ajungem de la iubirea așa cum era ea înțeleasă și trăită filosofic în cultura elină (ca *eros*), trecând prin sita rafinată a gândirii iudaice (ca *nomos*) și ajungând la pragul unde om și Dumnezeu pot să se întrepătrundă (*agape*). În Vechiul Testament, înțelegerea iubirii ca *eros* (legătură, putere care ține elementele la un loc), devine lege fundamentală, punând într-o relație sacralizantă pe om cu Dumnezeu și pe om față de aproapele său (Deuteronom 6:4; Levitic 19:18). În Noul Testament, iubirea se revelă ca atribut divin (Ioan 13:34-35) și ca realitate îndumnezeitoare, depășind orice înțelegere omenească și vădindu-se astfel ca un mijloc transcendent (1 Corinteni 13). Prefacere - transmitere - împărțire/îndumnezeire sunt instanțele, „prefacerile” iubirii pe care le analizează Anders Nygren.

Lucrarea este structurată în trei secțiuni importante: în prima, expune natura problemei, scopul cercetării și introduce cele două motive fundamentale, subliniind rolul ideii de *agape* în creștinism. Se apropie cu minuție asupra acestui motiv, în care vede specificul comuniunii creștine cu Dumnezeu, în temeiul unor texte consacrate din Noul Testament. În mod firesc, atrage atenția asupra faptului că Dumnezeu însuși este *agape*. Practic vorbind, Nygren introduce ideea de *agape* nu ca pe un simplu atribut al dumnezeirii, ci ca identitate divină. În continuare, autorul se apleacă asupra ideii de *eros*, a cărui religiozitate a revelă studiind în acest sens ocurențele acesteia în gândirea lui Platon, dar și remodelarea motivului la Aristotel și la Plotin. Într-un anume sens, conchide aici Nygren, și *eros*-ul trebuie înțeles nu doar ca atribut divin, ci tot ca identitate a dumnezeirii. Cele două motive, arată el, se întrepătrund. În partea a doua a lucrării sale, Nygren analizează această întrepătrundere, pornind de la premisa că aceste două motive fundamentale ar fi în conflict. Teza sa este că, în creștinism, cele două se rafinează, se sublimează, odată cu dezvoltarea gândirii teologice creștine. Aici vorbește Nygren despre iubirea vechitestamentară înțeleasă ca *nomos*, care fecundează cultura greco-romană din Antichitatea târzie și rodește flamboaiant în cuvintele unui Tertullian, Clement Alexandrinul, Origen, Irineu de Lyon, Metodiu de Olimp și, ca o încununare a tuturor, la Sf. Grigorie de Nyssa. Autorul se apropie cu aplomb și de texte gnostice sau eretice (de exemplu ale lui Marcion). În acestea el vede instanțe, abordări uneori chiar exagerate ale subiectului. Însă uitate ca ipoteze de lucru și ca exemple de percepție a iubirii divine cu o privire maximalistă. Nygren nu trece cu vederea „prefacerile” iubirii creștine din spațiul medieval timpuriu și din context apusean latin. Din Augustin, Proclus, Eriugena, Toma d’Aquino sau Bernard de Clairvaux, autorul extrage liniile directoare ale concepției medievale despre iubire (*amor*, *caritas*, *gratia*), pe care le regăsim în evlavia curtenească și în poezia Evului Mediu. În cea de a treia secțiune, se referă la reconsiderarea *eros*-ului în Renaștere, la reorientarea acestui motiv spre om și spre sine. Nygren valorifică aici influențele teoriei coperniciene, pe care le regăsește în infrastructura gândirii religioase a lui

Martin Luther. Comuniunea cu Dumnezeu se realizează la nivelul omului, gândirea teologică devine o preocupare antropocentrică, iar sinele și aproapele sunt regândite ca obiecte ale unei iubiri divine și deci mântuitoare. Creștinul se vedește a fi un om devenit făgaș al iubirii lui Dumnezeu care se revarsă și se împărtășește tuturor celor ce stau în calea acestu șuvoi infinit.

Ediția este înzestrată cu un aparat critic minuțios alcătuit, cuprinzând un indice de izvoare, un indice de nume, un indice de analitic și un indice de cuvinte grecești. Puține ediții, puține traduceri atât de atent meșteșugite asemenea acesteia, ne-a fost dat să întâlnim în piața noastră editorială, în ultimul deceniu.

Faptul că autorul este unul dintre corifeii protestantismului suedez din secolul XX este de mică importanță, câtă vreme autorul nu scrie dintr-o perspectivă confesională, ci referindu-se la chestiuni fundamentale, general umane. La o primă lectură, personal, *Eros și agape. Prefaceri ale iubirii creștine* mi-a stârnit o reacție similară celei avute în anii '90, când am parcurs pentru prima oară cartea Pr. Dumitru Stăniloae, *Sfânta Treime sau La început a fost iubirea*. Senzația de poartă spre infinit. Senzația de ceva incomensurabil și inconturnabil în același timp. Apoi, intuiția că este o taină, că iubirea este o taină, că dincolo de logica omenească, iubirea este taina care deschide spre infinit. Că iubirea lui Dumnezeu, care depășește orice înțelegere, nu poate fi asemuită decât cu moartea, ca parte din infinitul divin care impregnează cu infinitul Lui firea omenească pe de-a întregul. Ca parte a infinitului divin care consumă, înmoaie, topește, întărește, purifică, sfințește, revelă și umple de nemurire. Iubirea, la fel ca și veșnicia - sinonime pentru divin.